

Mari Tarand, raadioajakirjanik

Sündinud 14. jaanuaril 1941 Tallinnas. Lõpetanud 1963. aastal Tartu ülikooli eesti filoloogia žurnalistika eriharu. Töötanud 1963–2005 Eesti Raadios esmalt lastesaadetes, hiljem kirjandus- ja kultuurisaadetes. Teinud toimetajana ja autorina lastesaateid, „Kesköö-programmi” luulesaateid ning keelesaateid.

Tunnustused: Eesti ajakirjanike liidu preemia kauni eesti keele eest (1997), Valgetähe IV klassi teenetemärk emakeele hoidjana (2004), Eesti kultuurkapitali aastapremia raamatu „Ajapildi sees. Lapsepõlv Juhaniga” eest (2008), emakeeleõpetuse sõbra tiitel (2011, Eesti emakeeleõpetajate selts), Ferdinand Johann Wiedemanni keeleauhind (2012).

- **Meenutagem aega paarkümmend aastat tagasi, kui Vikerraadios sai alguse kuulajate hulgas hinnatud keelesaade nimega „Keelekõrv”, mis kestis kokku 17 aastat. Esimene selle nimega saade oli eetris 5. jaanuaril 1994. Olid selle saatesarja looja ja pikaaegne toimetaja ning autor. Järjest üksteist ja pool aastat ja 568 kohtumist kuulajatega – igal kolmapäeval algusega 11.05. Kuidas tagasivaates paistab, kas selle saate sünni oli mingis mõttes ka aja nõue või aja kutse?**

Kindlasti oli aja nõue ja aja kutse, aga tema ei tekkinud küll sugugi tühja koha peale. Kui tagantjärele mõelda, on eestlased, rahvas ise alati tundnud huvi oma keele vastu. Keel kui aine või idee või olemise alus. See laiem huvi keele vastu – keele õppimine, õpetamine ja arendamine on olnud täiesti kindlalt juba ammu tähelepanu all. Vähemalt terve 20. sajandi on eestlaskond tundnud huvi oma keele vastu. Meie vanemad õppisid veel vene keeles. Siis tuli nende ellu vabadus ja iseseisvus ja eestikeelne kool. Nende noorusesse ja ellu mahtus keeleuundus, millega minu ema puutus lähedalt kokku.

Aga nõukogude ajal, nagu me teame, oli oma keeles elamine ja oma keele eest võitlemine üks kindel asi, mis hoidis üleval inimeste ühist taht ja meelt. Saime tunda ennast ühe rahvana ikkagi ühise keele kaudu, kuigi

vene keel peale surus. Ja juba sel ajal, nõukogude ajal, olid Eesti Raadios ka keelesaated. Raadio on alati ka rahvahariduse osa kandnud. Omaette rubriigina oli näiteks malesaade, oli margikogujate saade, filmikommen-taarid ja kõik need muud nurgakesed. Ja siis, 1969. aastal tekkis ka omaette saade „Keeleminutid”, mis kuulus kirjandussaadete alla ja mida tegi Henn Saari. Tal oli eriline oskus ja köitvus ja see saade oli väga populaarne. Henn Saari oli eriline ses mõttes, et tal olid suured teadmised ja sügav huvi keele vastu ning ta oskas ka keerulistest asjadest arusaadavalt rääkida. Rääkida nii lihtsalt, et kõik sellest aru said.

Mingil perioodil sattusin mina „Keeleminutite” toimetajaks. Mulle pakuti seda kohta ja ma võtsin selle rõõmuga vastu, sest see oli huvitav töö. Mind on keel alati huvitanud. See saade oli üks kord kuus ja mind hakkas kiusama mõte – see oli tõepoolest minu mõte –, et ühest korrast kuus on vähe, et keelest võiks rohkem rääkida, et see võiks sagedamini kõne all olla. Näiteks kirjandusest ja ka kunstist ning filmidest oli siiski tunduvalt rohkem juttu. Mu meelest oleks ka keel rohkem tähelepanu väärinud. Oli, millest rääkida, ainet oleks jätkunud. Eesti keele instituudis töötas õigekeelsusrühm, koostati sõnaraamatuid ja keelehoole oli rohkesti kõne all. Mul oli alguses isegi niisugune mõte, et üks väike keelesaade võiks lausa iga päev olla. Et see kogu aeg tiksuks, kas mingi sõnakasutuse selgitamine või muud sellist. See tundus siiski liiga suure suutäiena ja ei sobinud. Jäi kord nädalas. Ja nii tekkiski „Keeleminutite” kõrvale teine, iganädalane keelesaade – „Keele-kõrv”. Nime laenasin soomlastelt, sest see tundus olevat väga paslik.

- **Keeleinimesed lootsid sellest otsest praktilist abi. Juba esimese saate külalised – Tartu ülikooli õppejõud Reet Kasik ja Jaak Peebo – uskusid, et uus saatesari võib keeleelus palju kasu tuua: aidata kaasa keelelise info levitamisel, vastu võetud ja kavas olevate uuenduste tutvustamisel, probleemide avalikustamisel, keelevääratuste eest hoiatamisel jne. Kas oli ka mingi plaan või kava, kuidas neid saateid üles ehitada?**

Alguses mul ei olnud võib-olla niisugust kirjutatud paberi peal programmi, et räägime nendest või teistest asjadest. Tundus, et seda ei olegi väga vaja, sest see aine, keel ise on oma loomu poolest nii piiritu, nii lai ja avar ja lõputa, et kogu aeg leiab midagi. Küll aga mõtlesin, et saade võiks olla hästi mitmekülgne. Kuid seda ma küll alguses ei arvanud, et see võiks olla ka

minu enda loominguline töö või et ma panen oma arvamust ja suhtumist nii palju sinna sisse. Kujutasin ette, et ma olen ainult vahendaja. Vahendan asjatundjate arvamust. Aga tasapisi sain aru, et mul endal oli nagu tahtmine kaasa lüüa, tahtmine teiste inimestega keelest rääkida.

- **See andis saatele palju juurde, muutis selle elavamaks, vahetuks. Ja „Keelekõrva” teemade ring oli tõepoolest väga mitmekesine. Peale puhta ja ilusa keelekasutuse, mis ju rahvast väga huvitas, mahtusid sinna ka mitmesugused keelega laiemalt seotud silmaringi avardavad käsitlused, näiteks keelesündmuste ülevaated.**

Jah, mõned kümned aastad tagasi oli infoväli hoopis teistsugune. Ei olnud võrgustikku veel nii palju. Eesti piirides iga niisugune, iseenesest tähtis kultuurisündmus – näiteks Alatskivil anti Juhal Liivi auhinda või toimus keeleteaduslik konverents või ilmus mõni sõnaraamat – võis olla isegi „Päevakaja” uudis, kuid ei pruukinud. Kuivõrd kultuur kui meie olemise selgroog oli niivõrd tähtis, siis tundus mulle, et seda on liiga vähe. Kirjandusest ja teatrist räägiti siiski tunduvalt rohkem, keelest mitte nii palju. Võib-olla arvati, et see on kuivavõitu ... Mu meelest oleks olnud vaja rääkida inimestele ka keeleelust laiemalt. Näiteks ka sellest, kui mingi sõnaraamat on valmis saanud või töötatakse mingi murdekogumiku kallal või kui toimub keeleteaduslik konverents või muud sellist. Mul tekkis tore seltskond erialainimestest, kelle toel ja abil oli seda lünka võimalik täita. Eesti keele instituudi inimesed olid ju enam-vähem kõik kas mu vanemad või nooremad ülikoolikaaslased. Leidsin sealt häid nõuandjaid ja abi ning tegijad hakkasid ka ise teemasid pakkuma. Nii need kogunesid.

- **Väga meeldiv oli, et juubeli või muu tähtsama sündmuse puhul oli saatekülalisteks kutsutud ka väarikaid keeleinimesi, kes ei satu just eriti sageli avaliku tähelepanu alla.**

Jah, see on vaikne töö oma laua taga ja arhiivides raamatute, sõnaraamatute ja kartoteegikaardikestega. Sa teed ja uurid. See ei ole nii väljapaistev, kui on mõni muu valdkond. Seda ei saa võrrelda näiteks popkultuuri tegelastega, aga ka paljude teistega mitte. Mulle ka tundus, et see on õige koht, kus neid inimesi tutvustada. Mul tuleb praegu meelde, kuidas ma sõitsin trammiga Kadrioru lõpp-peatusse murdeuurija Aili Univere juurde, kes oli sel ajal juba kõrges eas. Ja kuidas ta jutustas sellest, kuidas sõja ajal

keelekogusid päästeti. See oli võrratu pilk ajalukku konkreetse inimese kaudu. Neid saateid oli nauding teha, sest seda kõike oli ise hea teada ja seda teadmist jagada. Ja nii sai ka neid inimesi rambivalgusse seada.

- **„Keelekõrvas” oli murdekeesaadetel üleüldse küllaltki oluline osa. Seda võib võtta kui sõnumit, et kõik keelekujud on väärtuslikud, igäüks omal kohal. Ja ühtlasi tunnustus neile inimestele, kellele murre on lähedane ja kes murret veel elus hoiavad.**

Seda murdeasja ma tõesti ajasin üsna palju ja murdekeel võttis „Keelekõrvas” vahepeal üsna suure osa. Murdeteema on mulle alati väga tähtis olnud. Esiteks sellepärast, et ma kasvasin kodus, kus keelest väga hooliti ja keelest palju räägiti. See asi huvitas minu vanemaid. Mu vanemad olid pärit Lõuna-Eesti eri murdealadelt ja nende keel oli üsnagi erinev. Isal oli veel tsaariaegse keele jooni, näiteks sellised sõnad nagu *kuväär*, *trotuaar*, *vaksal* ja vahel ta rõhutas isegi seda. Kuigi kirjaniku ja tõlkijana kasutas ta loomulikult kirjakeelt. Mul oli „Keelekõrvas” isegi kaks saadet, üks oli „Ema keel” ja teine „Isa keel”. Mind ennast huvitas ka murre. Oma varajased aastad sõja ajal veetsin põhiliselt Lõuna-Eestis sugulaste juures. See keel, mille sees ma väikselt kasvasin, oli mulle väga lähedane. Kui ma pärast sõda linna kooli tulin, olin väga murdekeelne. Mul oli ikka *undruk pro seelik*, *käised* ja mitte *varrukad*, *palitu* ja mitte *mantel*, *varn*, mitte *nagi*, *pang*, aga kindlasti mitte *ämber* jne. See muidugi sai kohe kirjakeelses koolis maha viilitud, aga see on mulle ikka armas. Kui värvikas ja huvitav on murdekeel. See, et murdejooni veel on, see oli minu meelest nii suur väärtus ja rikkus. Ja seda just ma tahtsingi saadetes tutvustada, et üks ei ole halvem ega parem kui teine. Minu meelest oli see nii ülekohtune, kui vahepeal, kuuekümnendate aastate alguses kostis hääli, et murdekeelt nagu ei tohikski koolis rääkida. See paistab ka neist saadetest välja, et ma tahtsin rõhutada murdekeele tähtsust ja tähendust. Mina pidasin seda väärtuseks, kui kellelgi on veel oma värvikas keel selle eripäradega. Kui raadios keegi intervjueeritav murdekeelt kasutas, oli see väga tore. Aga seda ema Mulgi murret on kindlasti võimatu tagasi tuua.

- **Aeg teeb oma töö ja kirjakeele autoriteet on üldiselt alati kõrge olnud. Seda võidakse mõnikord võtta ka kui ainuvõimalikku sobivat varianti.**

Hea on, et ÕSi suund on soovitusel poole ja mitte nii jäigalt keelata ja käskida. Murdekeel on aga ju kõnekeel ja seda elustada on raske, aga mälestusmärgina teda elus ja au sees hoida, miks ka mitte, on väga tore. Kihnukeelsed uudised on mu lemmiksaade, sest see on nii liigutav ja tore. Aga „Keelekõrva” ajal meeldis kuulajale eriti just keelehoolduslik moment. See oli väga huvitav, kuidas inimesed seda tegid. Oldi nii nõrduinud, kui keegi rääkis vigaselt. Mõnusa huumoriga meenutan seda, kus üks vanem härra pahandas, et kuidas nad ikka nii valesti räägivad, et sõidavad hobusega kirikusse. Et mis jutt see on, hobune jäeti ju ometi lasipuu külge. Muidugi mõista tuli siis seletada keele kujundlikkust ja muud sellist, mis väljendust mõjutab.

- **Tunti muret ka eesti keele tuleviku üle ja leiti sedagi, et eesti keel on ohus.**

Kuigi ma olen hetketi masenduses, pessimismis, arvan siiski, et seni, kuni meie siin elame, meie, eestlased, teda räägime, tema eest hoolitseme ja teda hindame, ei kao ta siit kusagile.

- **„Keelekõrva” saates oli kuulaja tähtis osaline. Teatud määral oli kuulaja otsekui kaasautor.**

Jah, inimesed olid tões ja vaimus valmis kaasa lööma. Mingil ajal oli nii, et pärast saadet oli mul üks kellaeg, kus kuulajad said helistada ja oma arvamust avaldada. Ja nad helistasid ja tahtsid väga rääkida. Oli igasuguseid mõtteid. Kuid sageli oli seal just see õige ja vale küsimus, mida siis arutasime. Aga oma tähelepanekuid saadeti ka kirja teel, nii et vahepeal oli ka kirjavahetust. Sealt tuli üsna palju tähelepanekuid kantseliidi ja igasuguse halva keelekasutuse kohta. See näitab, kuidas inimesed keele vastu tõepoolest suurt huvi tundsid. Sealt tuli ka igasuguseid küsimusi, ka selliseid, millele ka mina ei osanud kohe üheselt vastata. Siis ma ütlesin naljaga pooleks, et ega ma nüüd kahe jalaga sõnaraamat ka ei ole, ja soovitasin neil ise ÕSist järele vaadata.

- **„Keelekõrva” saated olid erilised ka ses mõttes, et neis vaadeldi keelt väga avaralt. Praktilist laadi keeleküsimuste ja keelevaldkonnaga üldiselt seotud teemade kõrval oli üsnagi oluline osa ka kirjandusel, eriti luulel.**

Noorest peale on mind võrdselt huvitanud keel ja kirjandus koos ja sellest see tuligi, et „Keelekõrvas” võis aineks mõnikord olla ka luule kui keele kõige kõrgem ja peenem avaldusvorm. See on kõrgeim, mida saab keelega üldse teha. Kirjandus ju ainult keelele toetubki. Selle kaudu sai väga hästi keelerikkust ja poetikat näidata. Selleks, et inimene märkaks neid võimalusi. Eeskätt luuletajate ja kirjanike keeles on nii palju võimalusi, väljendus on sõnavaraliselt väga rikas ja huvitav. Ning selle kaudu, seda esile tuues peaks inimene rohkem hakkama oma keelt armastama. Kui me oma keelt armastame, temast hoolime, siis ta kestab. Ja kui me ükskõikselt suhtume, siis ta võibki kaduda.

- **Tuleb tõdeda, et „Keelekõrv” oli väga huvitav, mitmekesine ja omapärane ning ma ütleksin, et südamest tehtud ja missioonitundest kantud keelesaade, mille eest kuulajad olid väga tänulikud.**

Jah, seda rõõmu olen ma küll tundnud, et suures kaubanduskeskuses on mind kõnetanud täiesti võõrad inimesed ja öelnud, et nad on seda saadet kuulanud ja neile on see meeldinud.

- **Mida tahaksid veel lõpetuseks öelda?**

Ma loodan, et inimesed, uued põlvkonnad loevad ikka veel raamatuid. Ma mõtlen ilukirjandust. No võtta kasvõi mõni Tammsaare romaan jälle kätte ja uuesti mõnuga lugeda. Lihtsalt lugeda sellist keelelist vormi, mis rikastab ja on ilus ja huvitav. Tahaks, et sellega tegeldaks. Sest muidu, ma arvan, et omas keeles mõtete väljendamine ja teistele arusaadavalt kõnelemine käib alla. Ma näen, kui kärmelt nad suhtlevad, ilma lauset moodustamata ja võõrkeelseid sõnu vahele lükkides. See teeb murelikuks. Keel on nagu aed, mida tuleb harida ja hoida.

Tahan öelda kiituseks, et tore on, et on olemas Piret Kriivani pikk ja süvenev „Keelesaade”. Kuulake seda kindlasti. Kuulake ka väikest värvikat „Keelesäutsu”.

„Keelekõrva” saateid on huvilistel võimalik kuulata Eesti rahvusringhäälingu arhiivist.

Küsitlenud Silvi Vare